

Proefsleuvenonderzoek
Nijlen Wijngaardberg

COLOFON

Opdracht:

Proefsleuvenonderzoek

Nijlen Wijngaardberg

Opdrachtgever:

De heer Vervoort-Lens
Koningstraat 53
2560 Nijlen

Opdrachthouder:

SORESMA nv
Britselei 23
2000 Antwerpen

Tel 03/221.55.00
Fax 03/221.55.03
www.soresma.be

kwaliteitslabel
ISO 9001:2000

Identificatienummer:

Doc1278113001/Jeroen Vanden Borre

Datum: status / revisie:

Juli 2008 definitief

Vrijgave:

Jan Parys, Contractmanager

Projectmedewerkers:

Vanden Borre Jeroen, senior adviseur archeologie

© Soresma 2008

Zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van Soresma mag geen enkel onderdeel of uittreksel uit deze tekst worden weergegeven of in een elektronische databank worden gevoegd, noch gefotokopieerd of op een andere manier vermenigvuldigd.

Inhoud

Inhoud	1
1 Samenvatting	2
2 Inleiding	2
2.1 Algemeen	2
2.2 Doel van het onderzoek	2
2.3 Opzet van het rapport	2
3 Bureauonderzoek	2
3.1 Inleiding	2
3.2 Bodemkundige en landschappelijke gegevens	2
3.3 Historische gegevens	2
3.4 Archeologische gegevens	2
3.5 Mogelijke verstoringen	2
4 Archeologisch onderzoek	2
4.1 Methode	2
4.2 Sporen en structuren	2
4.3 Vondstmateriaal	2
4.4 Interpretatie	2
5 Synthese en advies	2
5.1 Synthese	2
5.2 Advies	2

1 **Samenvatting**

In opdracht van de heer Vervoort-Lens te Nijlen heeft Soresma archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Wijngaardberg te Nijlen. Op deze locatie wil de opdrachtgever een verkaveling realiseren. Op de verkaveling worden 11 woonpercelen en een weg aangelegd. De hiermee gepaard gaande grondwerken zullen eventuele archeologische waarden onomkeerbaar verstoren.

Gelet op de ligging en de bodemkundige omstandigheden adviseerde het agentschap R-O Vlaanderen, Onroerend Erfgoed om een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uit te laten voeren. Dit onderzoek bestond enerzijds uit het begeleiden van de aanleg van de wegkoffer en anderzijds uit het aanleggen van proefsleuven op de te verkavelen percelen.

Het onderzoek moest eventuele archeologische waarden in het plangebied situeren en waarderen. Op basis van de resultaten volgt een advies voor eventueel vervolgonderzoek.

In het plangebied zijn voornamelijk middeleeuwse sporen aangetroffen. Vermoedelijk hebben ze te maken met de ontginning van het gebied in de 14de en/of 15de eeuw. Het gaat vooral om greppels en sloten. Er wordt geadviseerd geen verder archeologisch onderzoek uit te voeren.

2 *Inleiding*

2.1 *Algemeen*

In opdracht van de heer Vervoort-Lens uit Nijlen heeft Soresma archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de Wijngaardstraat te Nijlen. Op de onderzochte locatie wil de opdrachtgever een verkaveling ontwikkelen. Concreet worden 11 loten ingericht als bouwperceel en wordt een weg aangelegd. De voorgenomen plannen zullen eventuele archeologische resten onomkeerbaar verstoren.

Het plangebied heeft een oppervlakte van ongeveer 0,85 ha en is op dit moment in gebruik als bos. Het gebied ligt ten westen van de dorpskern van Nijlen. In het noorden en oosten wordt het gebied begrensd door woonpercelen aan respectievelijk de Breugelhoefvestraat en de Molenstraat.

Op het terrein is in totaal 1265 m² onderzocht (ongeveer 14 % van het totale areaal).

Het veldwerk is uitgevoerd op 17 april en 9 en 10 juni 2008. Projectleider is Jeroen Vanden Borre. Het veldwerk is uitgevoerd door Dirk Mervis en Jeroen Vanden Borre. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van Agentschap R-O Vlaanderen. Contactpersoon bij de bevoegde overheid, het Vlaamse gewest, is Alde Verhaert, Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed Antwerpen.

2.2 *Doel van het onderzoek*

Het onderzoek moest eventuele archeologische waarden in het plangebied situeren en waarden, met het oog op een advies voor eventueel vervolgonderzoek

2.3 *Opzet van het rapport*

Het rapport is opgesteld conform de eisen van Agentschap R-O Vlaanderen. Na de samenvatting en dit inleidend hoofdstuk wordt stilgestaan bij de bekende historische, archeologische en bodemkundige gegevens uit het plangebied en weide omgeving. Vervolgens worden de resultaten van het veldwerk voorgesteld. Uiteindelijk volgt een synthese en een advies voor eventueel vervolgonderzoek.

3 Bureauonderzoek

3.1 Inleiding

Voorafgaand aan de uitvoering van het veldwerk heeft een klein bureauonderzoek plaatsgevonden. Doel was de resultaten van het uit te voeren veldwerk beter te kunnen inschatten en staven. Tijdens het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van archeologische, historisch, bodemkundige en landschappelijke gegevens.

3.2 Bodemkundige en landschappelijke gegevens

Op de bodemkaart valt het gebied uiteen in twee zones: in het noorden liggen duingronden, het westen van het plangebied kent een zeer droge zandbodem met dikke antropogene A-horizont. Het oosten van het plangebied is niet gekarteerd wegens de bebouwing.

Volgens de geologische kaart rust het plangebied op de Formatie van Diest, glauconiethoudend zand uit het Mioceen.

Het onderzoeksgebied ligt in de Antwerpse kempen, en ligt net naast de Kesselse heide. Dit heidegebied strekt zich uit tussen Kessel en Nijlen en is beschermd als waardevol landschap.

Om de genese van het landschap te reconstrueren moeten we teruggaan tot het Tertiair (ongeveer 65 miljoen jaar geleden). Vanaf het begin van het Tertiair tot het Kwartair (ca 1,5 miljoen jaar geleden) trok de zee, die toen ons land bedekte, zich langzaam terug naar het noorden. Eén van de sedimenten die op de Tertiaire zeebodem was verzonken herkennen we nu als de Formatie van Diest, die zich in delen van de Kempen bijna aan het oppervlakte bevindt.

In het Pleistoceen veranderde het klimaat. Er was een opeenvolging van tussenijstijden en ijstijden. Hoewel ons land nooit bedekt werd door een ijskap, had de klimaatsverandering ingrijpende gevolgen op het landschap. Het landschap leek vermoedelijk sterk op een toendra of taiga, met beperkte begroeiing en deels permanent bevroren bodems. In zulk landschap had de wind vrij spel. Het fijne zeezand, afgezet op de tertiaire zeebodems, bood weinig weerstand en werd verplaatst. Enkel de harde glauconietrijke clusters ijzerzandsteen bleven gespaard. Zo ontstonden rugen en tussenliggende vlaktes.

Tijdens de laatste IJstijd (Weichseliaan, 80.000-10.000 jaar geleden) bliezen krachtige noordenwinden over de koude, kale vlaktes, grote hoeveelheden sediment naar het zuiden. Naar gelang de korrelgrootte werden ze afgezet op het bodemoppervlak. Ten zuiden van de Kempen werd leem afgezet in het huidige Midden-België. In de Kempen bleven de zwaardere zandkorrels liggen. Daardoor werden de Kempen bedekt met een pakket dekzand. Op hoger gelegen zones in de Kempen werd ook leem afgezet.

In het Holocene (10.000 jaar geleden - nu) werd het klimaat zachter. De fauna paste zich aan en langzaam bedekte bossen de Kempen. Aanvankelijk waren dit nog dennen, maar de vegetatie evolueerde naar loofwoud. Aangezien wind en water nauwelijks of geen erosie meer hadden op de ondergrond, kon zich een bodem ontwikkelen, de zogenaamde podzol.

De eerste mensen die zich in de Kempen vestigden zullen nog niet bijzonder veel invloed hebben gehad op het landschap. Naarmate de landbouw zich ontwikkelt, wordt de impact van de mens steeds groter. Geleidelijk aan moeten bossen wijken voor landbouw en veeteelt. De arme zandbodem kan nauwelijks herstellen van de rooibouw. In de middeleeuwen is het grootste deel van de Kempen ontbost. De vegetatie op verlaten landbouwgrond kan zich nauwelijks herstellen: zo ontstaat heidegrond.

3.3 ***Historische gegevens***

Er zijn weinig historische gegevens voorhanden die betrekking hebben op het onderzoeksgebied of de directe omgeving.

Op de verschillende geraadpleegde historische kaarten (de 18de eeuwse Ferrariskaart, de 19de eeuwse Vandermaelen-kaart en een militaire stafkaart uit het einde van de 19de eeuw-begin 20ste eeuw) is het plangebied telkens onbebouwd.

Opvallend is dat op de Vandermaelen-kaart (ca 1827) in het plangebied drie lichte verhogingen zijn getekend. Vermoedelijk zijn het duinen.

3.4 ***Archeologische gegevens***

De CAI (Centrale Archeologische Inventaris, beheerd door het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed) kent een drietal meldingen in de omgeving van het onderzoeksgebied die van belang kunnen zijn voor het veldwerk. Ongeveer anderhalve kilometer ten westen van het onderzoeksgebied zijn aan het begin van de twintigste eeuw mesolithische artefacten gevonden tijdens archeologisch onderzoek (CAI-nummer 102009). Ook wordt vermeld dat de Kesselse heide ten westen van het onderzoeksgebied beschermd is als waardevol landschap (CAI-nummer 101949). Een tweetal kilometer ten zuiden van het onderzoeksgebied liep een Romeinse heerweg. Langs die heerweg zijn sporen gevonden van aanwezigheid in de Romeinse tijd (CAI-nummer 100388).

3.5 ***Mogelijke verstoringen***

In de 20ste eeuw waren deel van het terrein in gebruik als kippenfokkerij. Verspreid stonden enkele kleine bakstenen gebouwen. De bouw en de (gedeeltelijke) afbraak kan de ondergrond verstoord hebben.

Het grootste deel van het terrein was bebost. Wortelwerking kan eventuele archeologische waarden hebben aangetast.

4 Archeologisch onderzoek

4.1 Methode

In een eerste fase is de aanleg van de wegkoffer archeologisch begeleid. Deze werkwijze was noodzakelijk om het archeologisch onderzoek en de geplande grondwerken vlot op elkaar af te stemmen.

In een tweede fase zijn vier proefsleuven aangelegd. Die proefsleuven zijn verspreid over het terrein aangelegd. Hun ligging werd mede bepaald door de bestaande bebossing en de inrichting van de werkplaats voor de bouwwerken.

Onder begeleiding van twee archeologen heeft een kraan met gladde bak de bouwvoor verwijderd. Er is een leesbaar vlak aangelegd op het archeologisch relevante niveau. Het vlak is waar nodig opgeschaafd. De werkputten en sporen zijn gedocumenteerd door middel van beschrijvingen en foto's. De werkputten en sporen zijn ingemeten door middel van een total station. Ook de profielen zijn gedocumenteerd door middel van beschrijvingen en foto's.

Na afloop van het onderzoek zijn de putten door de kraan gedicht en aangereden.

4.2 Sporen en structuren

Wegkoffer

Tijdens de begeleiding van de aanleg van de wegkoffer (noordwest-zuidoost georiënteerd wegtracé met parallelle sloten) zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Het grootste deel van het tracé bleek verstoord door recente (20ste eeuwse) bodemingrepen. Het wegtracé snijdt noordwest-zuidoost door het plangebied, waardoor een goed beeld werd verkregen van de bodemopbouw. Het gemiddelde profiel ziet er als volgt uit: onder de 15 cm dikke bouwvoor bevindt zich een 30 cm dik geel zandig ophogingspakket. Dit pakket rust op zijn beurt op een 50 cm dik geel, zandig pakket. Vermoedelijk is dit pakket hier natuurlijk terecht gekomen, waarschijnlijk door verstuiving. De 'duin' dekt een 5 cm dikke donkerbruine A-horizont af. Die vormt de top van een podzol: onder de A-horizont ligt een 15 cm dik witgrijze E-horizont; daaronder ligt een 15 cm dikke ijzerrijke B-horizont die overgaat in een BC-horizont.

Sleuf 1

Sleuf 1 is parallel aan het wegtracé aangelegd. Centraal heeft de sleuf een ernstig verstoorde zone aangesneden, waar in de 20ste eeuw afval is gedumpt. Ten zuiden van deze verstoring zijn geen archeologische sporen aangetroffen. Wel was de verstoring als gevolg van wortelwerking en ijzeraanreiking hier groter. Ten noorden van de verstoring zijn wel enkele archeologische sporen aangetroffen. Spoor 1.1 is een sloot die min of meer noord-zuid gericht loopt. Ze snijdt sporen 1.10 en 1.11. Vermoedelijk zijn beide sporen kuilen. Sporen 1.3, 1.4, 1.5 en 1.6 zijn vermoedelijk allen paalkuilen. Spoor 1.4 is gecoupeerd en bleek een paalkuil te zijn, ongeveer 20 cm diep. Spoor 1.2 is een greppel.

Sleuf 2

Sleuf 2 ligt min of meer oost-west gericht. De bodemopbouw in deze sleuf verschilt grondig van de profielen in sleuf 1 en het wegtracé. Onder de bouwvoor ligt een gemiddeld 110 cm dik humeus pakket, vermoedelijk een esdek. Dit esdek ligt messcherp op de ongestoorde gele zandige bodem. De scherpe overgang is het gevolg van ploegen. Bij de aanleg van het esdek is dit esdek samen met de toenmalige bouwvoor verploegd. Deze bodemopbouw vinden we ook in sleuven 3 en 4 terug.

In de sleuf zijn enkele sporen aangetroffen, waarvan de meeste na onderzoek archeologisch irrelevant bleken te zijn. Zo bleken sporen 2.1, 2.2 en 2.3 na couperen vlekjes te zijn. Sporen 2.5 en 2.6 zijn verstoringen als gevolg van wortelwerking. Sporen 2.12 en 2.13 zijn greppels die we ook terugvinden in proefsleuf 4. De greppels zijn jonger dan (een deel van) het esdek. We konden niet achterhalen vanaf welke hoogte de greppels insnijden in het esdek.

De overige sporen, sporen 2.8, 2.9, 2.10 en 2.11 zijn niet onderzocht. Vermoedelijk zijn het kuilen en paalgaten.

Sleuf 3

Sleuf 3 bevat drie greppels. Spoor 3.1 is een sloot, jonger dan het esdek. Sporen 3.2 en 3.3 zijn sloten, ouder dan het esdek, die in het midden van de sleuf een wat onduidelijke bocht maken naar het oosten. Opvallend is dat de drie sporen niet zijn aangetroffen in sleuf 4.

Sleuf 4

In deze sleuf zijn voornamelijk greppels teruggevonden. Sporen 4.1, 4.2 en 4.4 zijn greppels die aansluiten op sporen 2.12 en 2.13 uit sleuf 2. Ze houden op ter hoogte van spoor 4.5. Deze greppel loopt noordoost-zuidwest door de werkput. Net als sporen 4.1, 4.2 en 4.4 is deze greppel jonger dan (een deel van) het esdek. Vermoedelijk vormen maakten sporen 2.12, 2.13, 4.1, 4.2, 4.4 en 4.5 deel uit van eenzelfde greppelsysteem. Spoor 4.6, ook een greppel, dateert uit dezelfde periode.

4.3 Vondstmateriaal

Tijdens het onderzoek zijn geen scherven opgemerkt tijdens de aanleg van de vlakken. Wel zijn bij het couperen en/of schaven van sporen enkele vondsten opgemerkt. De meeste scherven zijn bijzonder klein, wat een precieze datering moeilijk maakt.

In spoor 1.1 werd een witbakkende scherf gevonden. Vermoedelijk gaat het om Maaslands Andenne-aardewerk. We dateren de scherf in de 14de eeuw.

Spoor 1.6 bevatte twee minuscule scherfjes grijs aardewerk, vermoedelijk uit de 14de -15de eeuw.

Spoor 1.11, mogelijk een kuil, bevatte een klein scherfje grijs gedraaid aardewerk. De scherf dateert vermoedelijk uit de 14de – 15de eeuw.

Spoor 3.1, een gracht jonger dan het esdek, bevatte een scherfje grijsbakkend aardewerk. Ook deze scherf dateren we in de 14de -15de eeuw.

Afbeelding 1: type-profiel in het oosten van het plangebied (hier sleuf1), met opgestoven duinzand bovenop een oud cultuurdek.

4.4 Interpretatie

Het onderzoek bevestigde min of meer de informatie van de bodemkaart. In het oosten van het plangebied (wegtracé en sleuf 1) vinden we duingronden terug, terwijl in het westelijk deel (overige sleuven) een dik pakket aangevoerde grond (esdek) is gevonden onder de bouwvoor.

Vermoedelijk is het plangebied ontgonnen in de 14de eeuw. Enkele greppels, sloten, paalsporen en kuilen kunnen geassocieerd worden met deze ontginning. In de 15de eeuw is zand opgestoven in het oosten van het plangebied (duinvorming), terwijl in het westen een esdek is opgebracht. Het is niet duidelijk wanneer dit is gebeurd. Vermoedelijk is het plangebied tijdelijk verlaten, waardoor duinvorming mogelijk was. Het esdek getuigt vermoedelijk van een hernieuwd gebruik na het verlaten van het plangebied.

Het oude 14de eeuwse cultuurdek is niet bewaard onder het opgebracht esdek: het oude cultuurdek en de onderliggende podzol is verploegd in het esdek.

Hoewel een directe relatie onzeker is, past de geschetste chronologie binnen een Europees systeem van economische groei tot in het begin van de 14de eeuw, gevolgd door een crisis, gepaard met het verlaten van ontginningen, vanaf de 15de eeuw.¹

¹ Contamine, 1997, p. 141 e.v.

Afbeelding 2: type-profiel in het westen van het plangebied (hier sleuf 2).

5 *Synthese en advies*

5.1 *Synthese*

In het plangebied zijn enkele archeologische sporen gevonden. Het gros van de sporen in het plangebied zijn sloten en greppels die in verband staan met de middeleeuwse ontginningen uit de 14de en/of 15de eeuw. In het oosten van het plangebied heeft, als gevolg van de ontginningen, duinvorming vrij spel gehad. In het westen van het plangebied is een esdek opgebracht.

In het uiterste noordoosten bevindt zich een concentratie paalsporen en kuilen uit de 14de en/of 15de eeuw. Die sporen bevinden zich min of meer geïsoleerd; rondom liggen jongere sporen, recente verstoringen en archeologisch lege zones.

5.2 *Advies*

We bevelen geen verder archeologisch onderzoek. De mogelijks waardevolle archeologische sporen in het noorden van sleuf 1 zijn geïsoleerd en bevinden zich in het uiterste noordoosten van het plangebied.

Bibliografie

Contamine (Philippe), 1997. L'économie médiévale. Parijs.

Gysels (H.), 1993. De landschappen van Vlaanderen en zuidelijk Nederland. Leuven.

Bijlage:

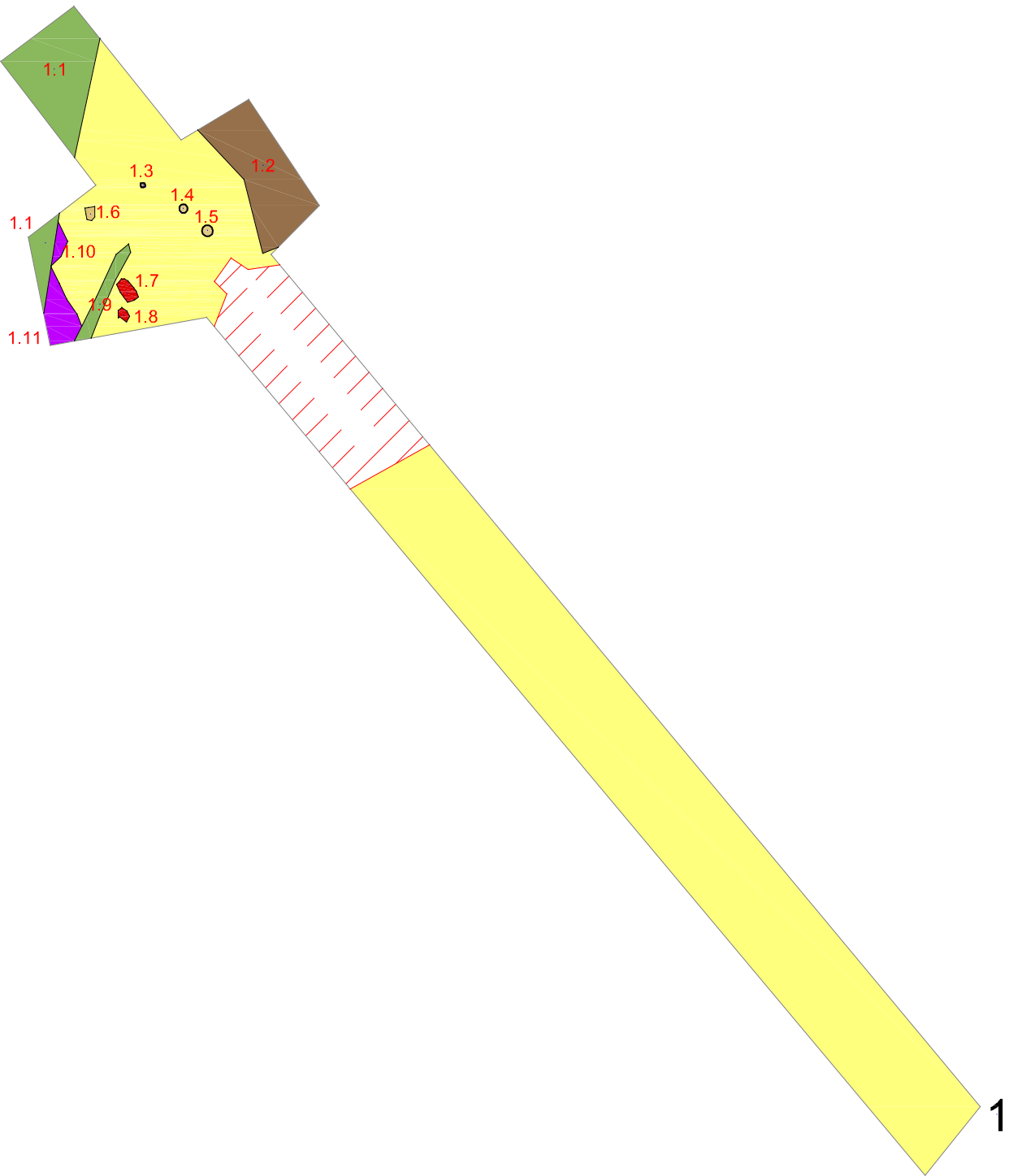
- kaart plangebied met ligging van de sleuven
- kaart sleuf 1
- kaart overige sleuven

Sleuven en sporen kaart

Kaart 2.1

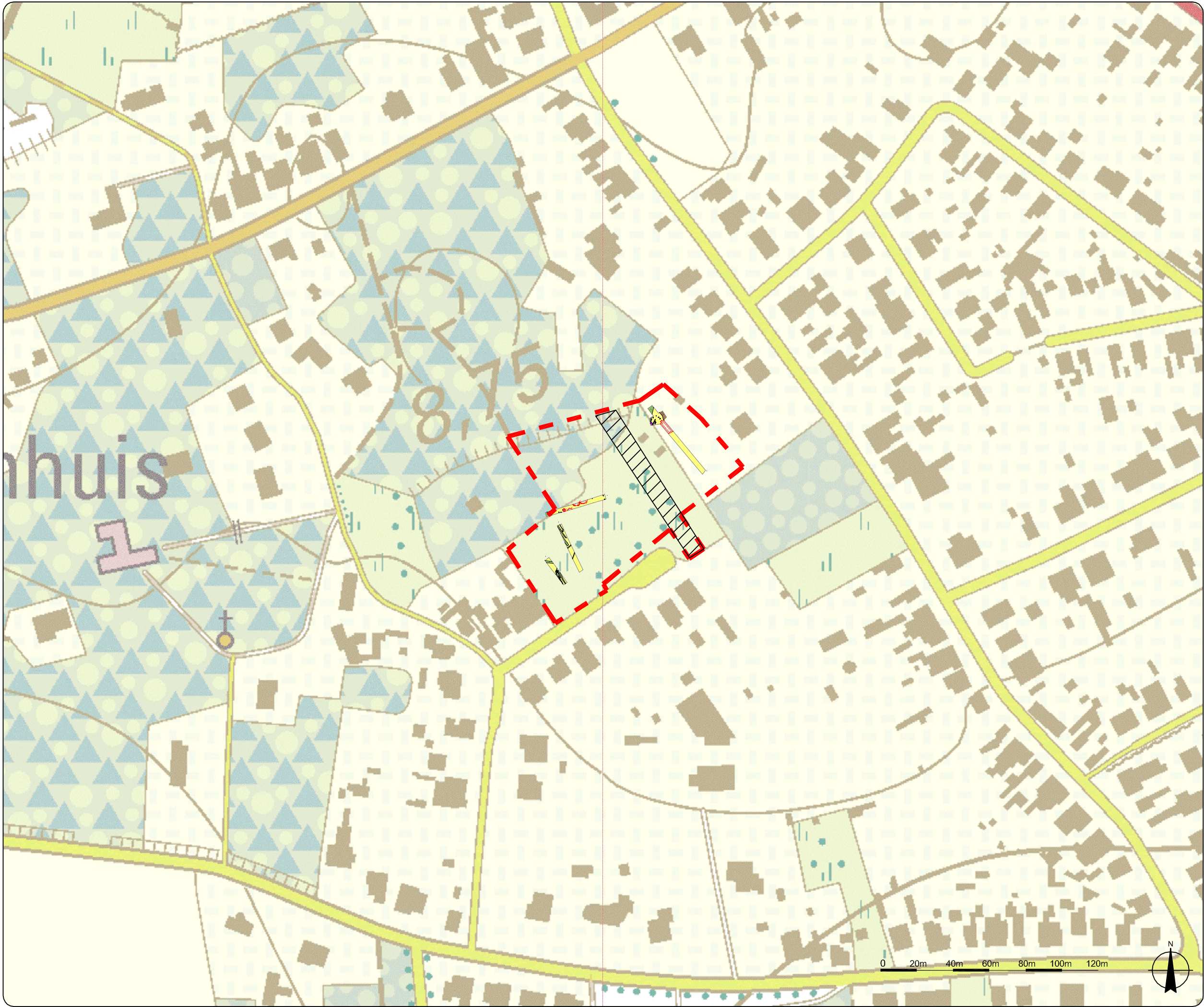
verklaring

- proefsleuf
- ongestoord
- kuilen
- sloot
- greppel
- palen
- kuilen
- versoring

schaal 1:200
formaat A3
datum 11-06-2008
doc.nr. mec/1278115000.dwg

Proefsleuven Nijlen
Wijngaardberg

Plangebied

Kaart 1

verklaring

- projectgrens
- proefsleuf
- archeologische begeleiding

schaal 1:2000
formaat A3
datum 11-06-2008
doc.nr. mec/1278115000.dwg

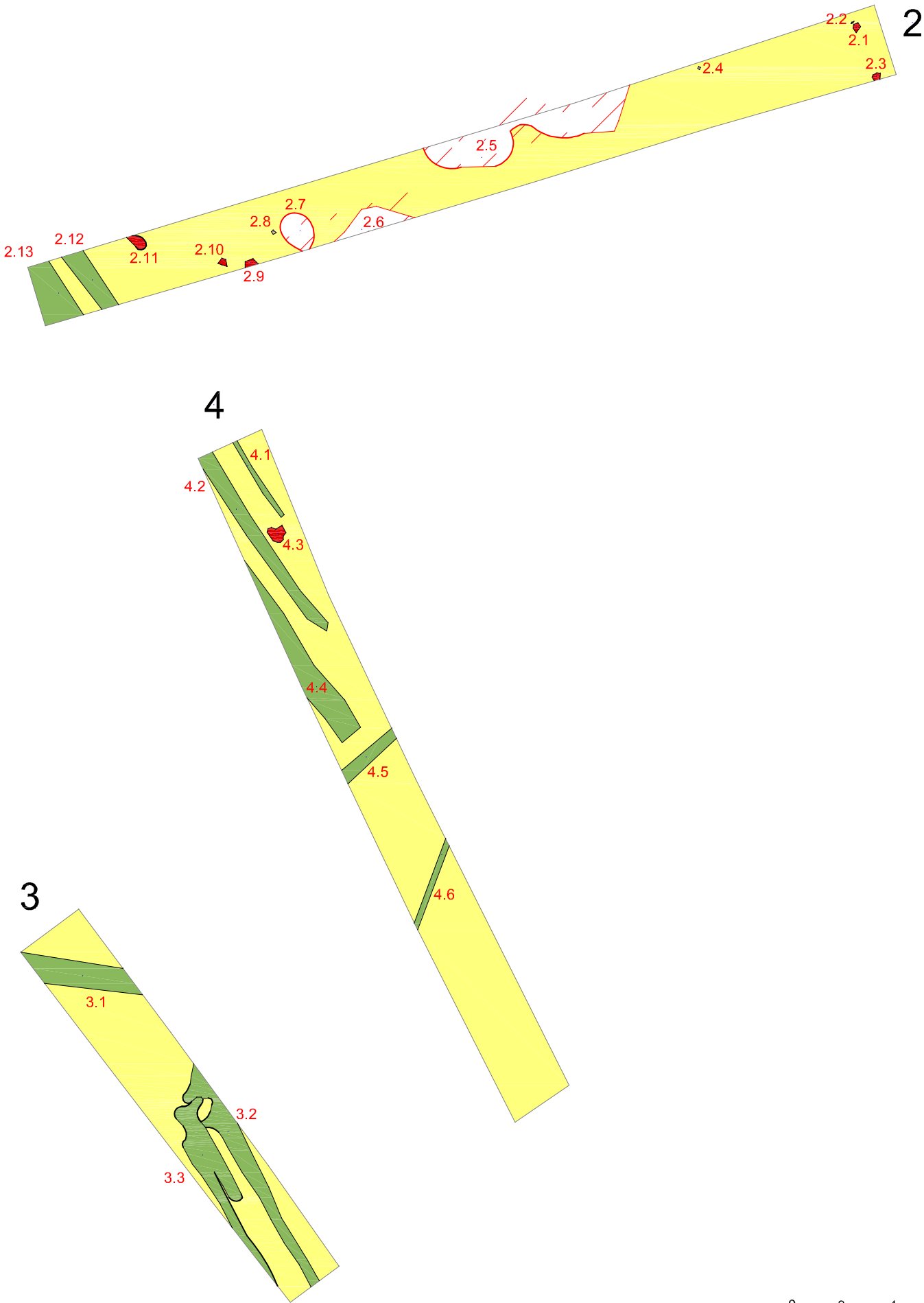

Sleuven en sporen kaart

Kaart 2.2

verklaring

- proefsleuf
- ongestoord
- greppels
- palen
- vlekken
- verstoord

0 2m 4m 6m 8m 10m 12m

schaal 1:200
formaat A3
datum 11-06-2008
doc.nr. mec/1278115000.dwg

